

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО САМОПРОЕКТУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** Стаття присвячена теоретичному дослідженню особливостей застосування дискурсивних технологій самопроєктування в підлітковому віці. Показано, що старший підлітковий вік є найбільш сензитивним для перших спроб самопроєктування. Однак початок процесу самопроєктування залежить від рівня розвитку особистості та її успішності в соціумі.*

Самопроєктування у підлітковому віці передбачає створення проєкту власного «Я» на основі інтерпретації та часткової реінтерпретації пережитих життєвих подій, як своїх власних, так і подій, що відбуваються у житті значимого іншого.

Визначено, що, розвиваючи здатність до самопроєктування, необхідно застосовувати наступні дискурсивні технології: технологія виокремлення теми висловлювань; технологія інформаційного діалогу; технологія наративізації життєвого досвіду; технологія смислового діалогу.

Розвиток у підлітка здатності самостійно планувати своє життя, виходячи із власної системи цінностей та розвиток часової перспективи є важливою передумовою розвитку у дитини здатності до самопроєктування.

У ранньому підлітковому віці, внаслідок недостатньо сформованого образу «Я», дитина також може породжувати саме соціальний проєкт. Однак дані проєкти вже суттєво зумовлює референтна група. Це можуть бути як члени сім'ї, так і коло друзів, однолітків, на систему цінностей яких дитина орієнтується і часто сприймає її як власну.

Починаючи із середнього підліткового віку дитина може будувати проєкти на основі власного образу «Я». Однак на етапі середнього підліткового віку цей образ ще не є достатньо стійкою структурою. Під впливом соціокультурного оточення підліток змінює образ власного «Я», внаслідок чого змінюється і його життєвий проєкт.

Ключові слова: самопроекткування, дискурсивні технології, життєвий проект, підлітковий вік, саморозуміння, самопізнання, система цінностей.

Шиловская Е.Н. Технологии развития способностей самопроектирования у подростков.

Аннотация. Статья посвящена теоретическому исследованию особенностей применения дискурсивных технологий самопроектирования в подростковом возрасте. Показано, что старший подростковый возраст является наиболее сензитивным для первых попыток самопроектирования. Однако начало процесса самопроектирования зависит от уровня развития личности и её успешности в социуме.

Самопроектирование в подростковом возрасте предусматривает создание проекта собственного «Я» на основе интерпретации и частичной реинтерпретации пережитых жизненных событий, как своих собственных, так и происходящих в жизни значимого другого.

Определено, что, развивая способность к самопроектированию, необходимо применять следующие дискурсивные технологии: технология выделения темы высказываний; технология информационного диалога; технология нарративизации жизненного опыта; технология смыслового диалога.

Развитие у подростка способности самостоятельно планировать свою жизнь, исходя из собственной системы ценностей и развития временной перспективы, является важной предпосылкой развития у ребенка способности к самопроектированию.

В раннем подростковом возрасте, вследствие недостаточно сформированного образа «Я», ребёнок может порождать социальный проект. Однако данные проекты существенно обуславливает референтная группа. Это могут быть как члены семьи, так и круг друзей, сверстников, на систему ценностей которых ребёнок ориентируется и часто воспринимает её как свою собственную.

Начиная со среднего подросткового возраста, ребёнок может строить проекты на основе собственного образа «Я». Однако на этапе среднего подросткового возраста этот образ еще не является достаточно устойчивой структурой. Под влиянием социокультурного окружения подросток меняет образ собственного «Я», в результате чего меняется и его жизненный проект.

Ключевые слова: самопроектирование, дискурсивные технологии, жизненный проект, подростковый возраст, самопонимание, самопознание, система ценностей.

Shilovska O.M. Tehngology development of self-designing abilities in adolescents

Abstracts. *The article is devoted to a theoretical study of the peculiarities of the application of discursive self- designing practices in adolescence.*

The older teenage age is most susceptible to the first attempts of self- designing. However, the beginning of the process of self- designing depends on the level of personality development and its success in society

Self-projecting in adolescence involves the creation of a project of its own "I" on the basis of interpretation and partial reinterpretation of the past life events, both their own and the events taking place in the life of a meaningful other.

It is determined that, developing the ability to self-design, it is necessary to apply the following discursive technologies: the technology of distinguishing the topic of utterances; information dialogue technology; technology of naratvitzation of life experience; semantic dialogue technology.

The development of an adolescent's ability to independently plan his life based on his own system of values and the development of a time perspective is an important prerequisite for the child's ability to self-designing.

In the early adolescence, due to the insufficiently developed image of the "I", the child can also generate the social project itself. However, these projects are already significantly attributable to the reference group. It can be both family members and circle of friends, peers, whose system of values the child directs and often perceives it as their own.

Starting from the middle adolescence, the child can build projects based on his own "I". However, at the stage of middle adolescence, this image is not yet sufficiently stable structure. Under the influence of the socio-cultural environment, the teenager changes the image of his own "I", which also changes his life project.

Key words: *self-designing, discourse practices, life project, communicative competence, self-understanding, self-knowledge, time perspective.*

Актуальність Перед психологічною наукою сьогодні стоїть ряд складних проблем, що пов'язані з вивченням особливостей розвитку особистості в умовах соціальної, політичної, економічної нестабільності. Підлітки є однією з найменш захищених вікових категорій нашого суспільства, тому процес соціальної адаптації цієї категорії учнів відбувається найбільш складно.

Сучасний етап розвитку підлітків характеризується прискоренням статевого дозрівання, зниженням цінності навчальної функції, відсутністю взірців для наслідування, загальними проблемами фізіологічного та психічного розвитку. Перед підлітком стоїть безліч проблем, пов'язаних з його самовизначенням, самореалізацією, психічним здоров'ям, які позначаються на становленні «Я». Дані аспекти впливають на формування свідомості та самосвідомості особистості підліткового віку.

Актуальність дослідження зумовлена новим підходом до вивчення психологічних особливостей підлітків, в основі якого погляд на особистість як автора власного життя, здатного до саморозвитку в рамках соціокультурного контексту.

Постановка проблеми. Становлення життєвого простору людини обумовлює її здатність здійснювати життєві вибори або приймати життєві рішення. Р.Мей в своїх дослідженнях зауважував, що життя людини є моделлю потенційних можливостей [6]. Успішність реалізації цієї моделі значною мірою зумовлюється її здатністю до самоаналізу, саморозуміння і побудови унікальної життєвої траєкторії на основі індивідуальних життєвих цінностей і сенсів, а не соціальних стереотипів. На нашу думку, практики самопроєктування в підлітковому віці повинні також забезпечувати розвиток здатності дитини до самоаналізу, саморозуміння, відкриття можливості знаходити сенс у життєвих подіях, здатності до самостійного вибору однієї можливості з багатьох у ситуаціях життєвого вибору.

Однак мислення підлітка відрізняється критичністю, формальною, жорсткою логікою. На будь-яке запитання він прагне отримати однозначну відповідь й оцінку: істина чи брехня, так чи ні. Разом з тим, вдосконалення та розвиток когнітивних здібностей приводять підлітків до самоаналізу і самокритики, внаслідок чого розвивається нова форма егоцентризму, що проявляється як феномен уявлюваної аудиторії (припущення, що люди постійно спостерігають і оцінюють тебе). Результатом даного феномену є поведінка підлітка «як

на сцені»; наявність персонального міфу (переконаність у власній винятковості, унікальності особистих переживань, невразливості).

Максималізм, який властивий підлітку, не дає можливості для переосмислення і реконструювання власного досвіду. Разом з тим, усвідомлення досвіду в підлітковому віці значною мірою залежить від референтного оточення, передусім «уявлюваної аудиторії», для якої підліток малює той образ і з тим життєвим досвідом, який буде прийнятий цією аудиторією.

Таким чином **мету** нашого дослідження ми вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні застосування дискурсивних технологій самопроєктування, що спрямовані на особистісний розвиток підлітка.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Старший підлітковий вік є найбільш сензитивним для перших спроб самопроєктування. Однак початок процесу самопроєктування залежить від рівня розвитку особистості та її успішності в соціумі.

Самопроєктування в підлітковому віці ми розглядаємо як розвиток можливості самостійно робити певний життєвий вибір та нести за нього відповідальність. Зауважимо, що процес життєвого вибору включає в себе не лише готовність підлітка до конкретних дій, спрямованих на реалізацію цього вибору, але й вибір власних цінностей, переконань, інтересів. Щоб процес самопроєктування був максимально успішним, підліток найменшою мірою при виборі власної системи життєвих перспектив, цінностей тощо повинен бути орієнтований на референтне оточення. Разом тим самопроєктування у підлітковому віці передбачає створення проєкту власного «Я» на основі інтерпретації та часткової реінтерпретації пережитих життєвих подій, як своїх власних, так і подій, що відбуваються в житті значимого іншого.

Однак в ранньому підлітковому віці не варто розглядати самопроєктування як процес, що є вагомим чинником особистісного розвитку. Життєві проєкти підлітка постійно змінюються, залежно від соціального оточення дитини, зміни її інтересів, бажань, прагнень. Як правило такі проєкти будуються на основі певних соціальних зразків, які підліток обирає для себе в референтній групі. Щоб із соціально присвоєного проєкту в підлітка зародився власний проєкт, насамперед, необхідно розвивати наративні способи осмислення дійсності та власного «Я».

Ранній підлітковий, як і молодший шкільний вік, характеризується тим, що дитині ще досить складно створити проєкт

свого майбутнього «Я». І в даному випадку ми говоримо не лише про проект власного життя, але й про проект ідеального «Я» підлітка. Намагаючись створити проект власного майбутнього, дитина спирається на зразки, що існують у соціумі, не аналізуючи їх, не усвідомлюючи, що необхідно для втілення її проекту, не замислюючись над тим, яким чином можна досягнути бажаного. Як правило образ власного «Я», як і обриси свого майбутнього змальовуються із соціально значимих, успішних, відомих персонажів. Таким чином дитина при породженні певних життєвих смислів користується стратегією стереотипізування, копіюючи і привласнюючи смисли задані суспільством і сприймаючи їх як свої власні. На даному етапі свого розвитку підліток породжує не проекти, а, радше тексти-висловлювання, як короткий, поверхневий підсумок інформації, що сприйнята ним із соціуму. Такі висловлювання не є способом організації особистого досвіду, оскільки дитина не завжди в змозі чітко виокремити тему і суть власних висловлювань, не говорячи вже про висловлювання інших. З нашої точки зору це може бути наслідком кількох причин. Насамперед, низької комунікативної компетентності сучасних підлітків, невмінням усвідомлювати та аналізувати тексти, робити власні висновки, вести змістовний діалог не лише з автором тексту, але й у повсякденному житті. Крім того, внаслідок «проковтування» великої кількості інформації, що іноді не піддається контролю, у підлітка формується фрагментарне мислення [2]. З огляду на мозаїчність подання інформації й рознесення пов'язаних подій у часі мозок просто не в змозі усвідомити та зрозуміти зв'язки між фактами. Підліток починає сприймати навколишній світ через короткий, яскравий сюжет чи образ. Таким чином життєві наративи підлітка також набувають стислого яскравого сюжету, який не осмислюється, часто не усвідомлюється на достатньому рівні і, як наслідок, зникає, надаючи місце такому ж яскравому короткочасному сюжету. Такі сюжети часто не мають логіки, структури, завершеності та осмислення в дійсності.

Звернемо також увагу на те, що сучасний підліток часто не здатний адекватно передати відповідні думки автора прочитаного твору. Зміст цілого тексту вислизає від розуміння, читачеві набагато легше створити власний текст, а найкраще — презентацію з короткими, не зв'язаними між собою фразами. На наших очах під впливом інтернет-технологій відбувається заміна текстоцентричного мислення фрагментарним.

Однак, починаючи із середнього підліткового віку, певна частина дітей здатна втілити проект власного «Я» в наративні тексти. Часто сюжет цих наративних текстів може бути взятий із соціальних зразків, разом з тим він наповнений власними героями, подіями, переживаннями та власним ставленням. Такі проекти часто не структуровані з точки зору часової перспективи, часто дитина не розуміє, які внутрішні ресурси необхідні для їх досягнення. Крім того, під впливом соціокультурного оточення підліток змінює образ власного «Я», внаслідок чого змінюється і його життєвий проект.

Перераховані особливості закривають можливості для розвитку здатності дитини до самопроєктування. Тому постало питання використання в роботі з підлітками дискурсивних технологій, спрямованих на розвиток такої здатності.

Однією з таких технологій, що доцільно було б застосовувати з дітьми молодшого та середнього підліткового віку, за Н.В.Чепелевою та С.Ю.Рудницькою [7], є технологія виокремлення теми висловлювань. Дана технологія, на наш погляд, повинна забезпечувати розвиток наступних психологічних особливостей:

- вміння відтворювати основний зміст висловлювання відповідно до поставленої мети;
- вміння виокремлювати ключові слова і фрази в повідомленні, висловлюванні, літературному тексті;
- вміння виокремити тему висловлювання, тексту;
- вміння побудувати висловлювання, зрозуміле для інших;
- вміння висловити власні почуття та емоції від прочитаного тексту;
- вміння висловлювати і відстоювати власну думку щодо подій відображених у висловлюванні чи тексті;
- розвиток когнітивних операцій розуміння.

Н.В. Чепелева зауважує, що технологія виокремлення теми висловлювань реалізується через вміння ставити запитання, які дозволяють утримувати в пам'яті життєвий матеріал. На наш погляд, розвиток вміння ставити запитання щодо свого майбутнього в підлітковому віці відкриває можливість діагностувати наявність власних ресурсів для реалізації своїх задумів і бажань [7].

Особа підліткового віку часто не розуміє різницю між бажанням і метою, між планами батьків на його майбутнє та власним вибором, між мрією та метою. Максималізм підлітка і його залежність від

референтної групи не дають можливості для самостійного переосмислення подій власного життя, а тим більш, його планування майбутнього. Критичність, формальність, жорсткість мислення дитини, а іноді й механізми захисту сприяють породженню в підлітків певних історій «про себе для інших», які важко піддаються переосмисленню та реконструюванню. Часто підліток транслює ці історії, щоб бути значимим і прийнятим у соціумі, не замислюючись над тим, наскільки важливою, вагомою є ця історія особисто для нього. Технологія інформаційного діалогу за Н.В.Чепелевою та С.Ю.Рудницькою [7] є початковою фазою взаємодії особистості зі своїм життєвим текстом, що дозволяє означити власну реальність та організувати її. На наш погляд, використання даної технології передбачає:

- розвиток у підлітка вміння самостійно планувати життєві події на найближчу перспективу;
- розвиток здатності виокремлювати значущі умови досягнення цілей як у актуальній ситуації, так і в перспективному майбутньому;
- розвиток вміння спрямувати свої зусилля на досягнення поставленої мети;
- вміння усвідомлено планувати власну діяльність, ставити перед собою реалістичні, деталізовані, ієрархічні та стійкі цілі;
- розвиток здатності адекватно оцінити власні досягнення, виявити допущені помилки і покращити результат діяльності;
- розвиток гнучкості та самостійності мислення.

Технологія інформаційного діалогу реалізується в процесі навчання підлітка вмінню ставити запитання та знаходити на них відповіді. Зокрема, навчаючи дитину породжувати власні «Я-тексти», які хоча б частково не будуть повторювати соціальні кліше, можливо ставити наступні запитання:

«Чого у своєму житті я хочу найбільше? Що приносить мені найбільшу радість?

Що б мені хотілося мати через 5,10,15 років? Прибери із свого життя перешкоди, які заважають здійсненню бажання. Твоє бажання стає метою. Сформулуй свою мету. Які в мене є здібності, щоб досягнути цієї мети? Як я використовую свої здібності? Які ще здібності мені необхідні? Що я буду робити для їх розвитку? Хто і що допоможе розвивати ці здібності? Ким я стаю з новими здібностями? Чому для мене важливо бути таким? Що для мене важливо в здійсненні

мого бажання? Чому для інших важливо, щоб моє бажання здійснилося?»).

Як свідчать результати попереднього дослідження, [4] найбільш сензитивним для перших спроб самопроекування є старший підлітковий вік.

На даному етапі розвитку в дитини особливо яскраво проявляється інтерес до себе, власних якостей, потреба в порівнянні себе з іншими, оцінці власного «Я», що відкриває можливості для розвитку здатності до самопроекування. З'являється прагнення до змін свого «Я», що передбачає виникнення спрямованості підлітка на розвиток позитивних якостей власної особистості та подолання негативних. Однак порівняно невеликий життєвий досвід, ще не сформований світогляд, нестійкий образ ідеального «Я» породжують суперечності між потребою в саморозвитку, самовихованні та невмінням реалізувати дану потребу.

Почуття дорослості спонукає підлітка не лише проаналізувати значимість власного «Я», переосмислити ретроспективу свого життєвого досвіду, але й планувати особисте майбутнє і власне «Я» в цьому майбутньому.

У підлітковому віці розвиток самосвідомості зумовлює появу здатності керувати власною поведінкою, зумовлюючи соціальне зростання щодо визначення нової «внутрішньої позиції», в основі якої лежить прагнення бути відповідальним за себе, свої особистісні якості, свої погляди й переконання.

Самоствердження підлітка пов'язано з «відокремленістю» від інших; прагненням до рольового самовизначення; потребою бути самоцінним, визнаним, незалежним; стати об'єктом уваги інших; «показати» себе, набути впевненості в собі.

Зважаючи на вказані особливості підліткового віку, ми вважаємо, що з віком зростає здатність підлітка планувати своє життя, аналізувати та оцінювати власні досягнення, робити адекватні висновки, що, на нашу думку, може сприяти розвитку процесів самопроекування в дітей підліткового віку.

Важливим, на наш погляд, є також розвиток здатності до усвідомленого планування діяльності, оскільки це дає можливість спрямувати свої зусилля на досягнення поставленої мети. Однак, за результатами нашого дослідження, лише невелика кількість підлітків здатні усвідомлено планувати власну діяльність, ставити перед собою реалістичні, деталізовані, ієрархічні та стійкі цілі.

Саме ця частина досліджуваних підліткового віку знаходиться в межах соціального виміру особистісного розвитку. Дитина починає сприймати, осмислювати соціокультурні тексти і на їх основі створює власні сюжети, де може бути відображений і ретроспективний досвід, і перспективні плани на майбутнє. Основним способом текстоутворення на цьому рівні є наратив, хоча часто він насичений чужими цитатами [7].

Таким чином, розвиваючи в старших підлітків здатність до самопроектування, доцільно використовувати технологію наративізації життєвого досвіду, як процес побудови життєвих планів особистості.

Однак, щоб будувати власні життєві плани, дитині необхідно мати власну систему ціннісних орієнтацій. Зрозуміло, що система ціннісних орієнтацій у даному віці ще не сформована, разом з тим спрямованість підлітка на пошуки, виявлення та реалізацію своєї індивідуальності, унікальності в системі соціальних зв'язків призводить до присвоєння або заперечення цінностей, що існують у соціумі.

В психологічній літературі виокремлені наступні фази процесу формування ціннісних орієнтацій:

- присвоєння цінностей особистістю, формування образу Світу;
- перетворення особистості на основі цінностей, формування образу «Я»;
- проектування – самопроектування, формування образу Майбутнього [3].

Присвоєння цінностей особистістю, формування образу світу відбувається в процесі безперервного діалогу «Я-Інший». Діалог з іншим у соціальному відношенні відкриває «Я» його зовнішню складову, що зумовлена потребами суспільства. Це дуже важливо для самопізнання, розкриття унікальності власного «Я».

Наративізація як дискурсивна технологія створюється завжди у діалозі з іншим, у тому рахунку, внутрішнім Іншим [7].

Формування образу «Я» та образу майбутнього неможливе без вміння підлітка встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями сьогодення та майбутнім, що планується дитиною.

Таким чином застосування наративної технології, що забезпечує розвиток здатності підлітка до самопроектування, передбачає:

- розвиток вміння дитини встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

- вміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення, події, що відбуваються в житті дитини;
- розвиток вміння планувати життєві події, виходячи з власної системи цінностей;
- розвиток комунікативної компетентності, що забезпечує вміння вести діалог у системі «Я-Інший» та з внутрішнім Іншим.
- розвиток гнучкості та самостійності, що забезпечують здатність адекватно реагувати на ситуацію, швидко і своєчасно планувати свою діяльність і поведінку, розробляти програму дій для досягнення мети;
- розвиток вміння оцінити результати власної діяльності;
- формування цілісної ідентичності як умови розвитку особистісної зрілості, що відкриває можливість до перших спроб самостійної побудови життєвого проекту.

Варто також зауважити, що спілкування з однолітками в підлітковому віці, на відміну від молодшого шкільного, займає провідну позицію. Саме в стосунках з однолітками дитина підліткового віку прагне реалізувати свою особистість, визначити свої можливості в спілкуванні, визначити риси та якості, які є значимими не лише для неї, але й для референтного оточення. Таким чином. «Я» підлітка в процесі спілкування набуває якості, яку О.Б.Старовойтенко [5] називає «необхідністю іншого». Автор зауважує, що в процесі формування ставлення до Іншого й до себе формується діалогічність, завдяки якій дитина може визначити ставлення до себе та до Іншого. Як правило, для підлітка це значимий Інший. Саме тому дитина молодшого та середнього підліткового віку часто оцінює себе, враховуючи точку зору значимого Іншого, і часто сприймаючи й відстоюючи її як свою власну. Ближче до старшого підліткового віку, на наш погляд, починає формуватися якість, яку О.Б.Старовойтенко [5] називає «можливістю себе». Саме ця якість, на думку дослідниці, втілюється в життєвому проекті особистості. Однак, щоб у просторах «Я в Іншому», «Інший в Я», «Я у собі» могли розвиватися і вдосконалюватися якості «Я», необхідна активність і самостійність підлітка, розвиток його суб'єктності. На наш погляд, це відбувається завдяки використанню технології побудови смислового діалогу. В підлітковому віці застосування даної технології передбачає:

- розвиток вміння визначати тему й основну думку прочитаного твору чи висловлювання Іншого;

- розвиток вміння знаходити у тексті чи висловлюванні Іншого слова з найбільшим смисловим навантаженням;
- вміння формулювати власні запитання за змістом прочитаного твору чи отриманої інформації;
- розвиток вміння встановлювати смислові та причинно-наслідкові зв'язки між подіями тексту чи життєвими подіями;
- вміння визначати смислову позицію автора та свою власну і на основі цього вести діалог.

Висновки. Підсумовуючи викладені вище погляди, ми припускаємо, що розвиваючи здатність до самопроєктування у дітей підліткового віку, необхідно застосовувати наступні технології:

- технологія виокремлення теми висловлювань, що відкриває можливість діагностувати наявність власних ресурсів для здійснення життєвих планів дитини;
- технології наративізації життєвого досвіду як процес побудови життєвих планів особистості;
- технологія смислового діалогу, що забезпечує розвиток і вдосконалення власного «Я».

Література

1. Введение в практическую социальную психологию/ под ред. Ю.М.Жукова, Л.А. Петровской, О.В.Соловьевой. – М. : Смысл, 1996. – С.156

2. Коритнікова Н. М. Фрагментарність сприйняття підлітком навколишнього світу / Н. М. Коритнікова // Економіка в школах України : наук.-метод. журн. – 2014. – № 10. – С. 31–32.

3. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д.А.Леонтьев // Вопросы философии, 1996. – № 6. – С.34–42.

4. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.

5. Старовойтенко Е.Б. Возможности Я в отношении к другому: герменевтика и рефлексия [Электронный ресурс] /Е.Б.Старовойтенко //Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т.10. – №4. – С.121–142. – Режим доступа: https://psyjournal.hse.ru/data/2014/06/04/1323617334/Starovoitenko_10-04p121-142.pdf

6.Хьелл Л.,Зиглер Д. Теории личности.– СПб : Питер,1997.– 606 с.

7.Чепелева Н.В.. Рудницька Ю.С. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекування / Н.В.Чепелева, С.Ю.Рудницька //Педагогіка і психологія. – 2018. – №1. – С.71–77.

References

- 1.Vvedenie v praktičeskiju social'nuju psihologiju (1996) [Introduction to practical social psychology]. Ju.M. Zhukova, L.A. Petrovskaja, O.V.Solov'eva (Eds.) (p.156). – Moscow: Smysl. [in Russian].
- 2.Koritnikova, N.M. (2014) Fragmentarnist' sprijnjattja pidlitkov navkolishn'ogo svitu [Fragmentation of perception of adolescents of the surrounding world]. *Ekonomika v shkolah Ukraini: naukyvo-metod.zhurnal - Economics in schools of Ukraine: a scientific and methodological journal*. 10.31-32. [in Ukrainian].
- 3.Leont'ev, D. A. (1996) Cennost' kak mezhdisciplinarnoe ponjatie: opyt mnogomernoj rekonstrukcii [Value as an interdisciplinary concept: the experience of multidimensional reconstruction]. *Voprosy filosofii - Philosophy issues*, 6, 34-42. [in Russian].
- 4.Rozuminnja ta interpretacija zhitteвого dosvidu jak chinnik rozvitku osobistosti. [Understanding and interpreting life experience as a factor in the development of personality Research on the topic]. N.V. Chepeleva (Ed.). Kirovograd: Imeks-LTD. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/1564/> [in Ukrainian].
- 5.Starovoitenko, E.B. (2013) Vozmozhnosti Ja v otnoshenii k drugomu: germenevtika i refleksija /E.B.Starovoitenko [Opportunities of Me in relation to another: hermeneutics and reflection]. *Psihologija. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki - Psychology. Journal of Higher School of Economics*. 10 (4). 121-142. Retrieved from https://psyjournal.hse.ru/data/2014/06/04/1323617334/Starovoitenko_10-04p121-142.pdf [in Russian].
- 6.H'ell, L., & Zigler, D. (1997) *Teorii lichnosti* [Theories of personality]. Saint-Petersburg : Piter. 606. [in Russian].
- 7.Chepeleva, N.V., & Rudnic'ka, Ju.S. (2018) Psihologichna harakteristika osobistosti, zdatoї do samoproektuvannja. *Pedagogika i psihologija- Pedagogy and psychology*. 1. 71-77 [in Ukrainian].
Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 11. 2018. ISSN 2072-4772